

SZEMLE

HÁROM KÓDEX. AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR MILLENNIUMI KIÁLLÍTÁSA. 2000. augusztus 17 – november 17. Országos Széchényi Könyvtár – Osiris Kiadó, Budapest, 2000. A kiállítást rendezte Karsay Orsolya, a tanulmányokat írták Wehli Tünde és Mikó Árpád

Az Országos Széchényi Könyvtár millenniumi kiállítása három magyar vonatkozású kézirat – az Admonti Biblia, a Magyar Anjou Legendárium és Nagylucsei Orbán Psalteriuma – bemutatására vállalkozott. Az Admonti Biblia, mely stílusa alapján a 12. század második negyedében keletkezett, a legkorábbi ismert Magyarországon használt Szentírás; feltehetően nem sokkal készülése utántól 1263-ban történt elzalogosításáig a csatári Szent Péter bencés kolostor tulajdonában volt. A 14. század harmincas éveire datált Magyar Anjou Legendárium a magyar szent királyok (Szent Imre és Szent László), továbbá Szent Szaniszló, Szent Gellért és Toulouse-i Szent Lajos szerepeltetése alapján a magyarországi Anjou udvar környezetében működő megrendelőt feltételez. Nagylucsei Orbán győri, később egri püspök Psalteriuma pedig a Mátyás kori budai könyvfestő műhely alkotása. A kiállított díszkódexek amellet, hogy a középkori magyarországi könyvkultúra unikális (de nem önmagukban álló) reprezentánsai, egyúttal az európai kéziratfestészet egyes centrumainak/áramlatainak jeles emlékei is.

Az Admonti Biblia Salzburghan, a román kori könyvfestészet egyik – a helyi tradíciók mellett főként bizánci és itáliai stíluselemeket – szintetizáló központjában keletkezett. Mint a korszak egyik nagyhatású, többek között az egyidejű Regensburg-Prüfening-i könyvfestészet megítéléséhez is viszonyítási pontként szolgáló centrum terméke,¹ s mint a legjelentősebb román kori festett Bibliaként számontartott mű, a kutatás folytonos érdeklődésére tart számot. Az alapvetően itáliai, elsősorban bolognai jellegzetességeket mutató Magyar Anjou Legendárium keletkezési helye a kódex stiláris heterogenitása miatt kérdéses. A sienai, bizánci stílusösszetevők mellett a legújabb (csak a kiállítás megrendezését követően elérhetővé vált) kutatások fényében úgy tűnik, Velence szerepével is fokozottan számolni kell – egy a Legendáriummal véleményünk szerint rokonítható, azzal összefüggésben tudomásunk szerint eddig nem említett klosterneuburgi Missale (Klosterneuburg, Stiftsbibliothek Cod. 615) mesterét Gerhard Schmidt egy 1336-os, Velencébe lokalizált Biblia (Graz, Universitätsbibliothek Cod. 168) illusztrátorával azonosította.² Az egyidejű ausztriai és csehországi példák alapján felső-itáliai mesterek működése Magyarországon is elképzelhető, ugyanakkor a Legendáriumhoz köthető, bizonyíthatóan magyarországi keletkezésű kézirat hiányában ez nem igazolható. Nagylucsei Orbán Psalteriumának festője a minden bizonnyal az 1480-as években Észak-Itáliából Budára érkező ún. Cassianus mester körébe sorolható.

A három kódex a középkori magyarországi könyvkultúra egy-egy korszakát, azok változó kapcsolatrendszerét, egyúttal három különböző possessori – megrendelői réteg ízlésvilágát reprezentálja, bár eredeti mivoltában a kiállításon egyik sincs jelen. Nem az originalitás elméleti kérdéséről van szó, hogy ti. milyen határok között toleráljuk az eredetiség fogalmán belül az anyagában megszületése pillanatától – ha van ilyen pillanat – folyamatosan változó, környezetéből kiragadott, funkcióját veszített művet, s nem is a legtöbbször több lapon, gyakorta egy-egy folió mindkét oldalán díszített, forgatásra szánt kódexek szinte kiállíthatatlan voltáról. Az Admonti Biblia két kötetét az Österreichische Nationalbibliothek őrzi, két belőle kiszakított, a párizsi École Nationale Supérieure des Beaux-Arts tulajdonában lévő lapja kivételével. A kiállításon ennek a két foliónak egy-egy oldala volt látható, a kézirat további illusztrációi különböző másolatokon – facsimile lapokon, illetőleg egy Andreas Fingernagel által összeállított CD-n – voltak tanulmányozhatók. A Magyar Anjou Legendárium immáron többszáz éve töredék, ma ismert lapjai hat gyűjteménybe szóródtak szét. Közülük az Országos Széchényi Könyvtárban a New York-i Metropolitan Museum of Art és a Pierpont Morgan Library egyes lapjai kerültek bemutatásra, a továbbiakat ez esetben is egy, Szakács Béla Zsolt által készített CD, továbbá fotók helyettesítették. Nagylucsei Orbán Psalteriuma az Országos Széchényi Könyvtár tulajdona, melyet az utóbbi idők egyre elterjedtebb megoldása szerint restaurálását követően még darabjaira szedve, kötet formáját legalábbis időlegesen megszüntetve állítottak ki. A három kódex „virtuális prezentációján” túl részben szintén különféle „másolatok” révén a Nagylucsei Orbán Psalteriumához kapcsolódó emlékek is bemutatásra kerültek. Mellettük talán az Admonti Biblia és a Magyar Anjou Legendárium stíluspárhuzamainak, ikonográfiai megfelelőinek reprodukciói is helyet kaphattak volna, bár beszerzésük feltehetően nem lett volna kisebb gond, mint a kiemelten szereplő kódexeké.

A kiállításhoz nem katalógus, hanem a Libri de libris sorozatban megjelentetett tanulmánykötet készült. Karsay Orsolya bevezetője a kiállítás alapkonceptiójával, a művek kiválasztásának szempontjaival ismerteti meg az olvasót. Wehli Tünde és Mikó Árpád tanulmányai tömören, de kielégítően foglalják össze a három kéziratra vonatkozó eddigi ismereteket és emelik ki a művek jelenleg/helyileg fontosnak ítélt vonásait, ismertetik és értelmezik a szakirodalom újabb megállapításait, Nagylucsei Orbán Psalteriumának esetében a restaurálás nagy jelentőségű eredményeit. A szép kivitelű kötetet nyolcvanhárom színes, de sajnos nem egy esetben elmosódott, rossz minőségű fotó teszi teljessé (a 45., 47., 49., 55., és 58. kép aláírásának utolsó sorában véletlenül a következő képeken ábrázolt szentek neve olvasható).

Az Admonti Bibliáról szólva Wehli Tünde (akinek a mű 1977-es monografikus feldolgozása, s a korábbi magyar szakirodalomban elterjedt, a kódex magyarországi keletkezését feltételező nézetnek a cáfolata, hazai részről salzburgi lokalizálása köszönhető) ismerteti a kézirat történetét, műfaját – a kódex a Szentírás teljes szövegét tartalmazó, a gregoriánus reformmozgalommal összefüggésben Itáliában kialakított ún. óriásbibliák sorába tartozik –, majd a kézirat utóbbi időkben újra felmerült 12. század közepi datálásával szemben a mű valamivel korábbi, a 12. század második negyedére tehető készítése mellett foglal állást. A Salzburgban működő, Martina Pippal által nemrégiben kimutatott és egymástól elkülönített

scriptoriumok közül a kódexet Pippalal egyetértésben a St. Peter bencés apátság tevékenységi köréhez köti.³ A hozzá legközelebb állónak tekintett Walther-Bibliával összevetve a kódex stíluskapcsolatait (a Salzburgba több hullámban és különféle közvetítéssel érkező bizánci hatás problémakörét) és mesterkérdéseit tárgyalja, többek között említve egy a salzburgi hagyományoktól függetlenebb, a többitől az utóbbi időkben Pippal által elkülönített illusztrátor tevékenységét is.⁴ A továbbiakban a mű ikonográfiai jellegzetességeit az adott keretek között részletesebben elemzi, ezt a kézirat kifestésének a korban egyedülállóan gazdag volta indokolja. Figyelemre méltó a szerző azon megállapítása, hogy az Admonti Biblia más műveken – teremtés-képsorának pl. egy nemrégiben regensburgiként meghatározott Ambrosius: Hexameron kézirat (München, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 14399) illusztrációin⁵ – kimutatható hatása a Biblia Salzburgból való korai elkerülésével számolva „közös előképnek, vagy más, korabeli ismeretlen emlékeknek, tehát a műhelygyakorlatnak köszönhető” (27. o.).

A Magyar Anjou Legendárium bemutatását az teszi aktuálissá, hogy az utóbbi években több, Toulouse-i Szent Lajos és Assisi Szent Ferenc legenda-jeleneteihez kapcsolódó lapja vált ismertté.⁶ Ezek mindenek előtt a mű ikonográfiai jellegzetességeiről korábban kialakult képünket árnyalják, ugyanakkor ritkán ábrázolt eseményeket vizualizálva lényeges adalékokat szolgáltatnak e szentek illusztrációciklusának létrejöttére/változataira nézve is. Magyar szempontból a Legendárium legérdekesebb jelenetsorait a Szent Imre, Szent László és Szent Gellért élettörténetét bemutató lapok jelentik. A 14. század első felében a magyar szent királyok, valamint Szent Gellért kultuszának az Anjou ház legitimációjával összefüggő megerősödése figyelhető meg, s ahogy Wehli Tünde megállapítja, elképzelhető, hogy erre az időre vezethető vissza e szentek hagiografikus ábrázolásának kialakulása is. Szent Imre és Szent Gellért legendájának legkorábbi fennmaradt illusztrációit minden esetre a Magyar Anjou Legendárium őrzi.

NagyLucsei Orbán Psalteriuma restaurálása során a Mátyás kori reneszánsz egészéről kialakított képünket módosító meglepetéssel szolgált: vörös bársonykötése alól egy corvinakötés bukkant elő. A lelet két okból is különleges jelentőséggel bír. Egyrészt az eddig kizárólag Mátyás szolgálatában állónak tekintett könyvkötő műhely feltehetően még Mátyás életében végzett más irányú tevékenységére vet fényt. Másrészt – a Psalteriumnak a corvinák igen kvalitásos csoportját illusztráló mesterek közé tartozó festő általi díszítésével együtt – az udvari művészet 15. század végi, főpapi körökben mintaadó szerepére mutat. A felfedezés olyan új értelmezési keretet teremt, melyben korábban ismert tények, így pl. Mátyás emblémáinak mások számára készített kódexekben való feltűnése is új megvilágításba kerülnek.

A kiállításra a tanulmánykötet ismeretében visszatérve már nem az eredeti művek hiánya, inkább a megtekintésre szánt anyag és a tudományos feldolgozás kapcsolatának a megszokotthoz képest fordított viszonya tűnik fel a látogatónak. A bemutatott tárgyak jó része kis túlzással a tanulmányokban megfogalmazott művészettörténeti koncepció kiváló minőségű illusztrációjának tekinthető, de épp ennek köszönhetően, a tudományos ismeretekből kiindulva sikerült a kiállítás rendezőinek az anyagi és technikai lehetőségek, valamint az állományvédelem szempontjai által szabott korlátokon felülemelkedve kivételesen átgondolt kiállítást létrehozniuk.

JEGYZETEK

- ¹ vö. Elisabeth KLEMM: Die Regensburger Buchmalerei des 12. Jahrhunderts. in: Florentine Mutherich, Karl Dachs (Hrsg.): Regensburger Buchmalerei: von frühkarolingischer Zeit bis zum Ausgang des Mittelalters. München, 1987. 39–46.
- ² Gerhard SCHMIDT: Addenda zur italienischen Buchmalerei aus österreichischen Bibliotheken. Römische Historische Mitteilungen Bd. 41. 1999. 323–338. A kódexre 1998-ban a klosterneuburgi „Verborgene Schönheit” kiállításon figyeltem fel, a tanulmányra Wehli Tünde volt szíves felhívni a figyelmemet.
- ³ Martina PIPPAL: Das Perikopenbuch von St. Erentrud. Theologie und Tagespolitik. Wien, 1997. 8–13.
- ⁴ in: H. FILLITZ (Hrsg.): Geschichte der bildenden Kunst in Österreich. Früh- und Hochmittelalter. München-New York, 1998. 501.
- ⁵ KLEMM i. m. Kat. Nr. 36. p. 51.
- ⁶ BADER J. – STARR, G.: A Saint in the Family: a Leaf of the „Hungarian Anjou Legendary” at Berkeley. Hungarian Studies, 1986. TÖRÖK Gyöngyi: Neue Folii aus dem „Ungarischen Anjou-Legendarium”. Zeitschrift für Kunstgeschichte 61. 1992. TÖRÖK Gyöngyi: A Magyar Anjou Legendarium eddig ismeretlen lapja a Louvrebán. Magyar Könyvszemle, 2000/3. 357–372.

Boreczky Anna

ÉPÍTÉSZETI ÉRTÉKEK DABASON – A KLASSZICISTA KÚRIÁK MÚLTJA ÉS JELENE. Galéria Alapítvány – Dabas Város Önkormányzata, [Dabas, 2000] 79 oldal, fekete-fehér és színes fényképekkel, alaprajzokkal és homlokzatokkal, két térképpel

A reform-kori köznemesség kúriáiból talán sehol nem épült annyi egy helyen, mint a Pest megyei Dabason. Számuk meghaladja a két tucatot, és többségük szerencsére a mai napig fennáll. Legtöbbjük a 19. század első felében épült klasszicista stílusban. A köznemesi életforma ezen épített dokumentumait a település nemeseinek ugyancsak klasszicista stílusban épült „úri kaszinója” teszi teljessé. A szóban forgó épületeket számba vette már városképi és műemléki vizsgálat (1954), a nagytopográfia Pest megyei I. kötete (1958), egy tanulmány a *Műemlékvédelem* c. folyóiratban (POLGÁR Zoltán, 1981). Most egy önálló és a korábbiaknál részletesebb könyv született róluk, amit a sajátos épületsorozat értékén túl és az időközben bennük bekövetkezett változások dokumentálása külön indokol.

A könyv bevezető tanulmányát Jelenik Katalin és Klaniczai Péter írta. Ez szemléletes áttekintést ad a város történetéről, az itt megtelepedő nemesi családokról, kiemelve az utóbb sok kúriát építő Halász családot. A család egyik tagja, Dabasi Halász Antal egyetemi szintű orvosi tanulmányait Itáliában végezte – kézenfekvő a következtetés, hogy ottani élményei hatására fordult az építészet felé és játszott aktív szerepet a dabasi építkezésekben a 19. század első felében. Ezután szó van általában a magyarországi klasszicista építészetről. Itt fel kell említenem néhány elírást: helyesen Kresznerics, nem Kreszterics Ferenc; helyesen Johann Nepomuk Schauff vagy Schauff Nepomuki János és nem Nepomuki Schauff, és a Szépítési Bizottság elnöke Szentiványi Bonaventura volt, Pollack Mihálynak a szervezetben